

**НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ЛЕКСИКИ
(на прикладі ЛСП "Засоби пересування" в англійській, німецькій,
російській та українській мовах)**

Тарасова Віталіна Василівна,
асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено вивченню етнічних особливостей концептуалізації дійсності, об'єктивованих у культурно маркованих лексичних одиницях на позначення засобів пересування, що утворюють відповідні фрагменти української, російської, англійської та німецької національно-мовних картин світу.

Ключові слова: концептуалізація, лакуна, національно маркована лексика, національно-мовна картина світу, засоби пересування.

Антропоцентричний вимір дослідження мовних явищ спричинив активний розвиток семантичної теорії, нині сфокусованої на розгляді універсальних та ідіоетнічних компонентів у структурі мовного значення. Вивченню мовної семантики в антропоцентричному руслі присвячені численні роботи українських мовознавців (І. Голубовська, А. Левицький, О. Снитко) і зарубіжні лінгвістичні студії (А. Вежбицька, Ю. Степанов, Й. Стернін) та ін. Одним із актуальних завдань сучасної лінгвістики є питання взаємозв'язку та взаємодії між мовою і культурою, мовою і мисленням, мовою і етносом (Є. Верещагін, В. Костомаров, М. Кочерган та ін.), зокрема дослідження мови в плані виявлення національно маркованої лексики.

Діяльність етнічного соціуму, спрямована на об'єкт довкілля, перетворює останній на артефакт: будучи піддані культурній концептуалізації, реалії зовнішнього світу неодмінно об'єктивуються й відображаються в мові. Кореляція культурної й мовної концептуалізації забезпечується відношеннями інтердепендентності мови й культури як у субстанційному, так і функціональному аспекті.

У такому контексті одним із пріоритетних напрямів лінгвістичних досліджень стає вивчення тезаурусного рівня мовної особистості і національно-мовних картин світу, що постають як вербалізовані інтерпретації світу різномовними етносами (праці І. Голубовської, Ю. Караулова, О. Корнилова та ін.).

Вивчення унікальної народної культури крізь національну мову, що слугує зберігачем і транслятором культурних цінностей і світогляду нації, зумовило протягом останніх десятиліть підвищення дослідницького інтересу до лексики, що містить національно-культурний компонент. Етнолінгвістичний напрям, що бере витоки з досліджень Ф. Боаса, Е. Сепіра, О. Потебні, орієнтований на реконструктивний план виявлення культурних шарів у формуванні лексичного фонду національних мов

Отже, **актуальність** теми дослідження зумовлена загальним спрямуванням сучасних контрастивних лінгвістичних досліджень на виявлення універсального й етноспецифічного в національно-мовних картинах світу. Розгляд культурно маркованих явищ лексико-фразеологічного мовного рівня як носія культурної інформації на матеріалі різноструктурних (української, російської; англійської, німецької) мов відповідає настановам сучасних зіставних когнітивних і лінгвокультурологічних студій щодо опрацювання проблем лексичної семантики в антропоцентричному руслі.

Мета дослідження полягає у відтворенні етноспецифічних рис національної ментальності на основі вивчення ідіоетнічних особливостей концептуалізації дійснос-

ті, втілених в лексичних одиницях на позначення засобів пересування української, російської, англійської та німецької мов.

Об'єктом дослідження є культурно марковані одиниці лексико-фразеологічного рівня, що утворюють відповідні фрагменти української, російської, англійської та німецької національно-мовних картин світу.

Предметом дослідження є етнічні особливості концептуалізації дійсності, об'єктивовані в культурно маркованих конституентах ЛСП "Засоби пересування" української, російської, англійської та німецької мов.

У нашому дослідженні і мова, і культура розглядаються в межах етногенезу, тобто у зв'язку з розвитком етносу, що формує їх. У руслі такого підходу культура розглядається широко – як реакція, відповідь етносу на вплив навколишнього середовища (системи етноценозу). Мова виступає як універсальний компонент культури, продукт і умова існування останньої, спосіб об'єктивації культури, один з каналів трансляції етнокультурної інформації.

Дослідження об'єктивації в мовній тканині культурно забарвлених феноменів базується на розумінні онтологічної єдності мови і культури як у функціональному, так і в генетичному аспекті через належність до фундаментальних характеристик людини та її духовної діяльності із пізнання та перетворення світу. Культура тлумачиться як сукупність матеріальних і духовних артефактів людської діяльності, відображена в системі знаків, символів і норм, що історично передається і поділяється певною етнічною спільнотою.

Встановлення структурно-функціональних кореляцій центральної одиниці мови з системними параметрами культури формує передумови для з'ясування того, яким чином системні характеристики культури віддзеркалюються в структурі й семантиці слова. При цьому семантичний аспект є домінуючим, оскільки саме в семантиці через "сітку" культурно маркованих смислів маніфестуються способи взаємодії лексичної й етнокультурної систем.

З точки зору семантики, культурна інформація корелює з різними рівнями лексичного значення. У найменуваннях етнокультурних ендемиків (реалій) культурний компонент зосереджується в понятійному ядрі значення і співвідноситься з його денотативним та сигніфікативним аспектами. Якщо ж культурна інформація пов'язана з фоновими знаннями, то культурний компонент корелює з конотативним аспектом лексичного значення.

При контрастивному аналізі семантичний обсяг лексичного значення, будучи одним із семасіологічних параметрів, виявляє розбіжності в обсязі та змісті предметно-логічного компонента, які є суттєвими при сприйнятті лексичного значення слів, що зіставляються. Залежно від характеру відмінностей предметно-логічні компоненти знаходяться у відношенні **еквівалентності**, **включення**, **перетину** чи **безеквівалентності**, які визначають, у свою чергу, ступінь і характер наявних подібностей і розбіжностей [Кочерган 2004, 12].

Найбільш значимими для виявлення національно-культурної специфіки ЛСП "Засоби пересування" у досліджуваних мовах є безеквівалентні лексичні одиниці (напр., рос. *тройка*, *двуколка*, *дрожки*, укр. *дринда*, *каламайка*, *ком'яга*, нім. *das Langstreckenverkehrsflugzeug*, *das Raketenschnellboot*, англ. *Panda-car*, *half-track*). Вони

важливі через наявність у значенні національно-культурного компонента (національно-сторичного колориту – фоново-конотативний елемент семантики та прагматики етнічних лексичних одиниць, який відображає особливості предметного та уявного світів певного етносу у відповідний період часу), оскільки служать для позначення предметів, співвідносних з історією і культурою англійського, німецького, російського чи українського народів і є реаліями життя кожного з них. Особливо цікаві у цьому відношенні хрематоніми – власні назви об'єктів матеріальної культури:

✓ офіційні назви засобів пересування: "*Mayflower*", "*Josephine*", "*Адмірал Нахимов*", "*Антей*", "*Руслан*";

Напр.: Як вже зазначалося, наприкінці серпня 1834 р. пароплав "*Император Миколай*" вийшов першим рейсом з Одеси у Константинополь. Потім, після ремонту навесні 1835 р., до нього приєдналася "*Нева*", а у березні 1837 р., нарешті, у свій перший рейс вийшов пароплав "*Императрица Александра*". Новому пароплавству передали до управління пароплави "*Одеса*", "*Наследник*", які належали місту Одесі, та казенний пароплав "*Петр Великий*" [<http://www.avtosvit.com>].

✓ марки автомобілів: *Ford*, *Volkswagen (VW)*, *Запорожець*, *Москвич*.

Дослідження показало, що у складі ЛСП "Засоби пересування" є велика кількість антропонімів – імен людей, які увійшли до історії будування літаків, автомобілів, пароплавів, тобто до історії транспорту. В антропонімах закладена етнокультурна смислова інформація. Такі лексичні одиниці відображають суспільний розвиток певної мовної спільноти та є компонентом національної культури. Наприклад, *Henry Ford* (американський автопромисловець, засновник найбільшої в світі автомобільної компанії "Форд мотор"), *Ferdinand von Zeppelin* (німецький конструктор, який сконструював дирижабль), *О.К. Антонов* (радянський авіаконструктор, під керівництвом якого було створено літаки Ан-10, Ан-22 ("Антей"), Ан-124 ("Руслан") та ін.).

Елементи концептуальної картини світу певного етносу, його етно- та лінгвоментальність, світоглядно-ціннісна орієнтація у відповідному лексичному втіленні незмінно позначається на жаргоновживанні, визначаючи його національно-культурну та мовну специфіку [Ставицька 2005, 313].

В англійській мові в мові водіїв вантажівок фігурує популярний в Англії персонаж – ведмежатко *Смоукі (Smokey)*. Наприклад, літературному *police car with CB* (поліцейська машина з радіопередавачем) відповідає сленговий вираз *smokey with ears* [КАРЛС, 130] (букв. "Смоукі з вухами").

Етнокультурний компонент також представлений в жартівливих номінаціях окремих марок машин, спільних для молодіжного сленгу та сленгу автолюбителів: укр. *горбатий* – "Запорожець-965" [УЖС, 109], *жигуль* – "Жигулі" [УЖС, 135]; рос. *королева дорог* – автомобіль марки "Волга" [ТСРС, 186], *жидули* – "Жигулі" [ТСРС, 125], *буханка* – фургон "УАЗ" [ТСРС, 53], *ишшига* – автомобіль ГАЗ-66 [ТСРС, 476]; англ. *Model T, tin lizzie* – "Ford" [WTS, 30], нім. *der VW* – "Volkswagen" [БНРС, 924] та ін.

У процесі дослідження лексики транспортної семантики німецької, англійської, української та російської мов ми дійшли висновку, що у картині світу російського та українського етносів поняття "*іномарка*" займає важливе місце, у той час як у німецькій та англійській культурах та відповідно й мовах це поняття не об'єктивоване, тобто представлене лакуною.

Стереотипне уявлення представників слов'янських мовних колективів про "іно-марку" майже завжди є позитивним (напр., *Chana Benni* явно лучше всяких "Калин" – вместительный, юркий, в аппетитах скромный...такой себе сити-кар [http://www.avtosvit.com]), у той час як до засобів пересування вітчизняного виробництва превалює негативне відношення.

У свідомості української лінгвоспільноти вітчизняний автопром часто ототожнюється із неякісними, непрестижними, неестетичними засобами пересування; вітчизняні автомобілі є об'єктами жартів, а ЗАЗ-596, легендарний "Запорожець", та "Москвич" вже давно стали візитівкою української та російської національної "транспортної" сміхової культури.

Напр.: – *Чому в Запорозжів не ставлять радіоприймачі?*

– *А користі? Однаково нічого не чути – коліна вуха закривають.*

Отже, вивчення культурно маркованих лексем із залученням поняття концептуалізації підтвердило не лише свою доцільність і вмотивованість, а й ефективність, що сприяло досягненню поставленої мети – відтворенню етноспецифічних рис національної ментальності з опертям на мовні факти.

Наповнення етноспецифічною лексикою ЛСП "Засоби пересування" в досліджуваних мовах становить 10% від загальної кількості конститuentів. Це свідчить про значну спільність у концептуальній будові транспортних систем англomовних, німецькомовних країн, Росії і України. Ми дійшли висновку, що над лексичною групою з культурно зумовленим ядром значення кількісно переважає лексика з культурно зумовленою конотацією. Той факт, що культурно релевантні компоненти значення перебувають на периферії семантичної структури відповідної лексичної одиниці, свідчить про універсальність сприймання сутнісних характеристик об'єкта номінації та про етнічну своєрідність сприйняття його окремих ознак мовним співтовариством.

Ізоморфізм проявляється більшою мірою при порівнянні ЛСП "Засоби пересування" мов однієї групи, тобто досліджуване ЛСП в англійській та німецькій мовах (германська група) має більше спільних рис, що проявляється в меншій кількості безеквівалентних конститuentів у складі поля. Установлені риси схожості зумовлені генетичною близькістю німецької та англійської мов. Відмінності пов'язані з особливостями їхніх систем і структур. Це ж стосується української та російської мов (східнослов'янська група), які є мовами синтетичного типу, та мають більше спільних характеристик у порівнянні з мовами аналітичного типу (напр., англійською).

Статья посвящена изучению этнических особенностей концептуализации действительности, объективированных в культурно маркированных лексических единицах для обозначения средств передвижения, образующих соответствующие фрагменты украинской, русской, английской и немецкой национально-языковых картин мира.

Ключевые слова: концептуализация, лакуна, национально маркированная лексика, национально-языковая картина мира, средства передвижения.

The article is devoted to the research of ethnic peculiarities of conceptualization of reality, objectified with the help of culturally marked words, which form the corresponding parts of the Ukrainian, Russian, English and German language world models.

Key words: culturally marked words, language world model, ethnic mentality.

Література:

1. *Вежбицкая А.* Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Анна Вежбицкая. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
2. *Верещагин Е.М.* Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Рус. язык, 1990. – 247 с.
3. *Голубовська І.О.* Етнічні особливості мовних картин світу / Ірина Олександрівна Голубовська. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
4. *Кочерган М.П.* Зіставне мовознавство і проблеми мовних картин світу / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – №5–6. – С. 12–22.
5. *Корнилов О.А.* Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 341 с.
6. *Левицький А.Е.* Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови) / А.Е. Левицький // Вісник Житомирського державного університету. – 2005. – Вип. 23. – С. 16–21.
7. *Маслова В.А.* Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М.: Наука, 2000. – 356 с.
8. *Попова З.Д.* Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2002. – 192 с.
9. *Снитко О.С.* Стереотипи у мовній свідомості особистості / О.С. Снитко // Мовні та концептуальні картини світу. 36. наук. праць – Вип. 23. – Ч. 3. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2007. – С. 41–45.
10. *Ставицька Л.О.* Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Л.О. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
11. *Степанов Ю.С.* Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Автосвіт. Автомобільний вебпортал // Електронний ресурс: <http://www.avtosvit.com>.
2. КАРЛС = Ощепкова В.В., Шустрилова И.И. Краткий англо-русский лингвострановедческий словарь. – М.: Флинта: Наука, 2001. – 176 с.
3. ТСРС = Елистратов В.С. Толковый словарь русского сленга. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2005. – 672 с.
4. УЖС = Ставицька Л. Український жаргон. Словник. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
5. WTS = Wordsworth. Theasaurus of Slang (The). – L.: Wordsworth Editions Ltd Cumberland House, 1995. – 654 p.